

саме батьківська педагогіка, ті багатовікові педагогічні надбання, які є актуальними і в наш час, саме тому школа як один із головних соціальних інститутів повинний бути осередком педагогічної консультації, куди батьки могли б звертатися з питань виховання й отримувати кваліфіковану пораду.

Олександр Антонович був переконаний, що батьків треба не тільки навчати педагогічним аспектам виховання своїх дітей, а й привчати до самостійної практичної та теоретичної роботи з цих питань. Оскільки підвищення знань у сім'ї підвищує і відповідальність батьків щодо виховання дитини. Саме тому, озброюючи батьків знаннями найважливіших педагогічних процесів і надбань, залучаючи батьків до їх роботи в Сахнівській школі, О.А. Захаренко певною мірою домігся розуміння батьками своєї дитини, що сприяло найкращому і найуспішнішому вихованню [2, 46-49].

„Найкращий спосіб зробити дітей хорошими – це зробити їх щасливими” (О. Уайльд) [1, 325].

Література

- 1) Абельмас Н.В. Золотая энциклопедия афоризмов: Мудрые мысли великих людей. – Донецк: ООПКФ „БАО”, 2007 – 416 с.
- 2) Захаренко О.А. Про родинне виховання. Хрестоматія. /За ред. Л.І. Прокопенко. – Черкаси. ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2006. – 99 с.
- 3) Захаренко С.О., Орлова Н.В. Деякі поради щодо формування в учнів загальнолюдських цінностей. / За ред. Л.І. Прокопенко. Черкаси, 2006. – 287 с.
- 4) Захаренко С.О., Орлова Н.В. Формування духовних цінностей молоді у творчій спадщині О.А. Захаренка. /За ред. Л.І. Прокопенко. Черкаси, 2006. – 251 с.
- 5) Захаренко О., Мазурик С., Школа над Россю. – К.: Рад. шк., 1979. – 150 с.

УДК 504

С.В. Совгіра

НЕПЕРЕДБАЧУВАНІ НАСЛІДКИ ВЗАЄМОДІЇ ЛЮДИНИ І ПРИРОДИ

Анотація. В статті розглядається проблема взаємодії людини, суспільства і природи та наслідки такої взаємодії для майбутнього людства. Частково висвітлюються шляхи вирішення означеної проблеми.

Аннотация. В статье рассматривается проблема взаимодействия человека, общества и природы, а также последствия такого взаимодействия для будущего человечества.

Annotation. This article examines interaction of a person, society and nation and the result of such interaction for future humanity. Partly shows the way of solving this problem.

Специфіка сучасної епохи визначається якісно новим впливом людини на розвиток природи, який полягає, по-перше, в тому, що у процесі взаємодії суспільства і природи все чіткіше виступає провідна роль свідомої людської діяльності, спрямованої на цілеспрямовану зміну біосфери (неможна забувати і про стихійні наслідки людської діяльності, що є на сьогодні могутнім чинником впливу на біосферу). По-друге, сукупність всіх видів діяльності людей на планеті „досягла таких граничних форм, коли постало питання про загрозу самому біологічному існуванню людини, внаслідок вичерпання деяких природних ресурсів і шкідливого для життя людини забруднення середовища її існування” [1, 93]. По-третє, ці проблеми мають непередбачувані

наслідки. По-четверте, „ці проблеми зв’язані з необхідністю їх вирішення не тільки в межах окремих країн і регіонів, але і в глобальному масштабі, що охоплює людство в цілому” [1, 95].

Проблема непередбачених наслідків в природі є досить актуальною для екології. Її досліджували В.М. Вандишев, Дж. Дьюї, П.К. Тарасун та інші науковці. Вони показали, що на „ранній стадії розвитку людського суспільства масштаби людської діяльності були незначними, але непередбачені наслідки цієї діяльності проявлялися з такою силою, що змушували людей залишати місце свого життя і переходити на нове” [2, 103]. У наш же час розвиток науки і техніки дозволяє як ніколи активно і значною мірою втручатися в природний процес, але усі можливі наслідки цього втручання поки що передбачити також не можна. Саме тому висловлювання Ф. Енгельса про те, що не потрібно захоплюватися „нашими перемогами над природою. За кожен таку перемогу вона нам мстить. Кожна з цих перемог, має, правда, в першу чергу, ті наслідки, на які ми розраховували, але в другу і третю чергу зовсім інші, непередбачені наслідки, які дуже часто знищують значення перших” нині звучить актуальніше, ніж за його життя, коли ще непередбачені наслідки взаємодії людини з природою проявили себе не такою значною мірою [3, 496].

Передбачення наслідків – це досить складна розумова діяльність. Воно „включає: встановлення існуючих обставин; знання того, що відбулося за подібних обставин в минулому, яке формується частково з власної пам’яті і частково з інформації, порад і застережень тих, хто раніше мав подібний досвід; висновок, який поєднує обставини й те, про що вони нагадують” [4, 62].

Проблему непередбачених наслідків можна розглядати багатопланово, а саме: непередбачені наслідки і протилежні передбаченим, і існують в єдності з ними; в результаті діяльності, крім наслідку, який людина передбачала досягти вона, як правило, одержує ще і інші непередбачені наслідки; в результаті людської діяльності передбачені наслідки можуть набувати нової якості і виступають уже як непередбачені; непередбачені наслідки тісно пов’язані з стихійністю у людській діяльності, з неконтрольованими силами; часто непередбачені наслідки настають не відразу ж після закінчення будь-якої діяльності, а значно пізніше; за своїм значенням непередбачені наслідки, в окремих випадках можуть навіть переважати передбачені наслідки.

Гносеологічні корені непередбачених наслідків П.К. Тарасун пов’язує з пізнанням людиною загального взаємозв’язку явищ та процесів навколишнього світу. „В міру розвитку пізнання непередбачені наслідки людської діяльності, зменшуються, але це зменшення неможливо розглядати ізолювано від самої діяльності та масштабів її розвитку, так само, як і не можна розглядати зменшення непередбачених наслідків лише в залежності від розвитку пізнання” [2, 105].

Такі непередбачені наслідки спробував проаналізувати О.Л. Чижевський (1897-1964) як історію катаклізмів в Європі у зв’язку з астрологічними передбаченнями і поясненнями. Виявилось, що між землетрусами, засухами і епідеміями існує тісний зв’язок. Наприклад, голод і землетрус в Італії в V ст. н.е., а в 51-52 рр. Греція і Італія від цього страждали одночасно. Чижевський, як біолог і лікар, хотів в’яснити, опираючись на весь потенціал сучасної науки, чи можливо, передбачити катастрофи в глобальному масштабі. Тому Чижевський асимілював астрологію в систему офіційних знань під виглядом космобіології, і особливо, геліології.

В теперішній час, коли антропогенна дія на більшість стихійних процесів приводить до того, що ці „порушення часто виходять за межі природних флуктуацій – елементів біосфери”, то здатність до подальшої еволюції в значній мірі зумовлена

вмінням людини розраховувати і передбачати всі наслідки втручання в структуру природного середовища на базі створення науково-обґрунтованих екологічних прогнозів, в яких діяльність людини може узгоджуватися з тенденціями розвитку природного середовища [5, 53]. „За своєю формою передбачення є перехід думки людини за межі даного емпіричного знання в галузь емпірично не освоєну. Успішність цього переходу в більшості залежить від того, наскільки сильно виражені в тій чи іншій теорії, що відноситься до даної предметної галузі, її передбачувані властивості. Саме передбачувані можливості, закладені в теорії, перетворюються в знаряддя апріорної діяльності людини, дозволяють їй оперувати обмеженою кількістю емпіричної інформації в науковій творчості” [6, 16-17].

Таким чином, передбачення наслідків людської діяльності виступає як атрибут свідомої діяльності. З розвитком пізнання загального взаємозв'язку явищ, законів об'єктивного світу, людина одержує можливість все більше передбачати не тільки основні, найближчі, найбільш „зримі” наслідки, а й побічні, більш віддалені наслідки своєї діяльності, тобто непередбачені наслідки людської діяльності зменшуються з розвитком пізнання. Але для зменшення непередбачених наслідків одного пізнання недостатньо. Необхідне поглиблення екологічного пізнання і екологічної практики, що робить необхідним розгляд як природничо-наукових, так і соціальних проблем із врахуванням такої єдності, дослідження різних проявів законів природи у суспільній сфері і впливів, які проявляє суспільна сфера на природу. „Відкриття нових фактів, несумісних з відомими положеннями прийнятої теорії, породжує проблему пояснення цих фактів. Між поясненням „пояснення” і „передбачення” є істотна відмінність. Поясненню підлягають вже встановлені наукою факти і явища, а також події, які відбуваються в теперішньому часі чи вже ті, які відбулися в минулому. Передбачення ж має справу з майбутнім” [6, 16].

До проблеми передбачення наслідків взаємодії суспільства і природи наука звернулася досить давно. Але в загально планетарному плані дослідження тривалий час зводились до в'яснення двох взаємопов'язаних питань: як впливає суспільство на природу і чи впливає природа на суспільство.

Ще В.І. Вернадський спостерігав негативні явища в суспільному житті і в освоєнні природи, але вважав їх тимчасовими, сподівався, що з часом вони будуть усунені силою людського розуму, і на землі запанує ідеал, який ми маємо в структурі ноосфери. Він передбачив у зародку ще одну проблему – виснаження природних ресурсів. Як можливий варіант розв'язання цієї проблеми вчений бачив розробку механізмів штучного здійснення у стислі терміни тих геохімічних процесів, на які природа витрачає тисячі років (останні думки вченого набули реального значення лише сьогодні).

„Перед людиною відкривається величезне майбутнє, якщо вона зрозуміє це і не буде використовувати свій розум і працю задля самознищення. Ноосфера як небувалий стан планети будується людським розумом, який переживає, на думку вченого, найсильніший вибух творчості. Зважаючи на його масштабність, Вернадський вбачав в ньому грандіозне природне явище, оскільки сама людина – частина природи” [7, 344].

В.І. Вернадський був цілком упевнений в остаточній перемозі людського розуму як основного регулятора всього навколишнього світу. Великий учений-еколог заповідав нащадкам ідеї створення гармонійного середовища існування людини при досягненні розумного компромісу між прогресом людського суспільства та збереженням довкілля шляхом конкретних практичних проектів та технологій, дружніх, а не ворожих природі.

Узагальнення вченого на ниві осмислення закономірностей розвитку людини в природі постали концептуальною основою стратегії організації й орієнтації

спеціалізованої структури ЮНЕСКО – програми „Людина і біосфера”. Подібні узагальнення істотно спричинили обриси сучасного стилю мислення та парадигм пізнання і діяльності.

Ось чому суттєвим є питання про співвідношення теорії ноосфери і теорії глобальних проблем. Ці дві концепції стоять начебто поряд. І для цього є підстави. Уявлення про ноосферу формувалися переважно в 20-30-і роки ХХ ст.; глобальні проблеми в цілому, їх поява й усвідомлення припадають на значно пізніший час, тому, зазначає О. Самарський „концепція ноосфери Вернадського не включає в себе трактування глобальних перетворень біосфери, що розпочалися, як таких, які несуть руйнівні наслідки для долі людства” [8, 59].

Таким чином, існує уявлення, що ідеальний стан на Землі відсувається в майбутнє, але зберігається, що також передбачити неможливо. Таке уявлення, можливо, потрібне психологічно, щоб „люди хоча б у щось вірили, на щось сподівалися і не впадали у відчай” [7, 348].

Один із об’єктивних наслідків науково-технічної революції Е.П. Семенюк, В.П. Мельник вбачають у „підвищенні техногенного пресингу людства на природне довкілля та виникнення на цій основі низки проблем, що отримали назву глобальних від латинського *globus* – „куля”. Суть таких проблем органічно поєднує в собі дві основні сторони. По-перше, вони стосуються не окремих країн або континентів, а всієї планети. По-друге, саме тому розв’язуватися вони можуть лише об’єднаними зусиллями всього світового співтовариства” [9, 75].

Однак за останні десятиліття, що минули з часу виникнення глобальних проблем та їх усвідомлення, все більше з’ясовується, що вони взагалі нерозв’язні. Як зазначають А.С. Монін, Ю.А. Шишков, „ніяка книга про глобальні проблеми екології не може бути закінченою. Вона потребує продовження...” проєктів, планів і їх вирішення [10, 44].

Як бачимо, екологічна проблема зародилася з технологічної діяльності людини. Подібно до того, як В.І. Вернадський наводив теоретичний аргумент проти побоювань з приводу загибелі цивілізації, можна навести аналогічний аргумент – на підтримку таких побоювань. Суть його в тому, що будь-яка людська діяльність суперечлива, одночасно з творенням вона щось руйнує, вона „породила явища, які загрожують стати непідвласними людині, що підриває основи людського існування” [11, 9].

Коли діяльність набуває планетарного характеру, її руйнівна сила стає також геологічною силою, якщо використати термін В.І. Вернадського. Об’єктом руйнування стає вся навколишня природа. „Коротко кажучи, не тому людина губить природу, що діє неадекватними засобами, а тому, що вона просто діє, змінює світ. Такий характер її діяльності” [7, 349].

Сьогодні природа, на думку В.М. Вандишева, мислиться просто як велика бензоколонка, джерело енергії для сучасної техніки і промисловості. „Повністю технізований світ не страшний. Страшне те, що людина до цього не підготовлена, що вона не здатна усвідомити зміни. Сили техніки незмінно переважають сили людини і від неї залежать, чи буде вона перед ними поклонятися чи в ній проснеться усвідомлене мислення” [12, 310].

Б. Мірошниченко зазначає, що проблема навколишнього середовища не може бути правильно зрозумілою і вирішеною, якщо її зводити лише до техніко-економічних і технологічних аспектам і при цьому не враховувати чи недостатньо конкретно характеризувати її соціальну сутність. Йдеться не просто про техніку, а про науково-технічну революцію, яка за часів В.І. Вернадського лише починалася, і здавалося, що застосування науки вирішить найважливіші життєві проблеми.

Ідеал В.І. Вернадського не здійснився, виявився утопічним. Гармонія ноосфери виявилась системою глобальних проблем і протиріч. Але до цих протиріч можна ставитися по-різному. Можна вважати їх такими, що підлягають розв'язанню (А. Печчеї). Тоді в майбутньому мислимий стан планети схожий або ідентичний з ноосферою, як вона уявлялася В.І. Вернадському.

Схожою є позиція М.М. Мойсеєва, який вважав, що В.І. Вернадський занадто оптимістично дивився в майбутнє і недооцінював тих перешкод, які стоять на шляху людства до епохи ноосфери: „дуже важливим у вченні В.І. Вернадського є чітке розуміння того факту, що цей період не може статися автоматично” [13, 96] Тому замість „ноосфери” М.М. Моїсеєв вживає термін „епоха ноосфери”, маючи на увазі досить тривалий час її побудови, а „теорію ноосфери” заступає у нього „теорія розвитку ноосфери” [13, 29, 34].

Під впливом екологічних процесів на порозі ХХ ст. світ зіткнувся з низкою нових глобальних проблем і імперативів, до вирішення й реалізації яких він не був і ще не є підготовленим. Сигнали про її „локальне і глобальне екологічне „перенапруження” слідує один за одним, але вона (природа) продовжує залишатися в уявленні людей невичерпним джерелом достатку або спекулятивним фондом, із якого можна брати в борг, не турбуючись про віддачі і відсотки” [14, 10].

Упродовж багатьох років людина використовує природу, вилучає з неї ресурси, що в результаті призвело до глобальних потрясінь, кризи і трансформацій: „Над реальністю екологічних явищ, взаємодій, протиріч виникла друга, духовно-ідеологічна „екологічна реальність”.

Прогрес в науці і технології викликав інтерес людини до використання космічного простору, але в той же час людина забула про основи буття, які називають „земля”, „вода” і „повітря”, які мають важливе значення для збереження життя і виживання людства. „Отруєні води і повітря, кислотні дощі, так як і спустошлива експлуатація, і присвоєння земель, привели до спустелювання земель, до вирубки лісів і ерозії ґрунтів, втраті унікальних біологічних видів, створили загрозу для самого людського життя. Погіршення стану навколишнього середовища не знає національних кордонів, може не тільки впливати на кожного з нас, але і здійснювати істотний вплив на наше потомство” [15, 38].

Ми згодні з Л.В. Фесенковою, котра вважає, що „екологічна криза, породжена технократичною цивілізацією, яка перетворила природу просто в матерію, не може бути перебореною, доки ми не знайдемо можливості викоринити ту парадигму мислення, яка зародилась в ХІУ-ХІІУ ст.” [16, 108].

У результаті швидкого розвитку науково-технічного прогресу вплив людини на навколишнє природне середовище набув такого характеру, що на часі постало питання неминучості екологічної катастрофи. „Екологічна, демографічна, сировинна, продовольча та енергетична проблеми набули не тільки регіонального, а й глобального характеру. Спочатку вони виникли на регіональному рівні і вплинули на розвиток соціально-економічної і політичної ситуації у регіонах, обумовили відмінності їх розвитку. Поступове розширення та поглиблення цих проблем призвело до трансформації багатьох регіональних проблем в глобальні” [17, 384].

На кінець ХХ ст. процеси деградації природи спостерігаються на національному, регіональному та глобальному рівнях. Між собою вони тісно взаємопов'язані. Будь-яка зміна екобалансу або процесу розвитку на місцевому або регіональному рівні впливає на екологічну ситуацію в усьому світі.

Поняття екологічної катастрофи включає не тільки забруднення і нераціональне використання води, землі, повітря, але і порушення біологічної складової екосистеми, особливо зменшення генофонду планети – пряме і непряме знищення видів тварин і рослин. Єдиною причиною загибелі багатьох видів стала діяльність людини. Прогнози вчених говорять про те, якщо темпи втрати видів не уповільняться, „в найближчі 20 років число існуючих видів скоротиться на 500 тисяч, тобто майже на 20 %, до середини XXI століття може зникнути половина видів” [18, 16].

Якщо темпи цього процесу, згідно з прогнозом, будуть такими значними, різко порушиться стійкість елементарних ланцюгів природи – біоценозів. А це, як в ланцюговій реакції, призведе до деградації більш великих природних комплексів.

Своєрідним непередбаченим результатом загострення екологічних проблеми ми разом з Б. Коммонером, вважаємо і те, що руйнування навколишнього середовища в деяких районах планети набуло характеру стихійного лиха. Для того, щоб подолати небезпечну стихійність у природоперетворюючій діяльності людини, весь цей процес, а не окремі його елементи мають бути поставлені на свідомий, науково обґрунтований, згідно до законів природи контроль.

Свого роду „екологічним ідеалом” може бути світогляд, який відкриває можливість гармонізувати взаємостосунки людини з природою, будувати їх науково і відповідально.

І. Ізотова зазначає, що „у розвиткові світової цивілізації спостерігається нова тенденція – формування такого типу суспільства, яке ґрунтується на знаннях та інформації. За цих умов інтелектуальний потенціал та науково-технічні інновації, які охоплюють глобальні масштаби, стають головними чинниками гармонійного розвитку людини та основою соціально-економічного зростання країн світу” [19, 79].

З іншого боку, цей процес може супроводжуватися значними змінами, характерними для переломних, критичних етапів історії людства, зокрема світогляду. Зрозуміло, що повноцінний розвиток суспільства такого типу неможливий без систематичної популяризації знань, особливо у сфері освіти і науки.

Справа стосується не тільки розуміння суті екологічних проблем, шляхів їх вирішення, але і того, яке майбутнє очікує людство. Серед цих нових проблем О.Г. Білорус, Д.Г. Лук’яненко найважливіше місце відводять „проблемам виживання, трансформації і розвитку. Без успішного вирішення означених проблем не можна сподіватися на безпечне майбутнє” [17, 7].

Отже, реалізація ноосферної моделі суспільного розвитку є умовою виживання людства, але це не може бути процесом спонтанним, довільним, він має плануватися і скеровуватись свідомо, цілеспрямовано і за П. Давиньо, М. Тангом, ми маємо навчити людину відноситись з повагою до навколишнього середовища, і особливо до природних ресурсів як до головного багатства.

Світова думка впритул підійшла до необхідності збереження як матеріальних, так і духовних ресурсів природи шляхом розумного їх споживання. Навіть побіжний аналіз причин екологічної кризи, на думку Г.С. Тарасенко, переконує у тому, що її основою є звуження свідомості, для якого характерні невміння досягнути широке коло явищ, фактів та обмеження рамками локальних ситуацій.

При сучасній екологічній ситуації взаємовідносини природи і суспільства, зазначає Ю.М. Єфімов, „отримують все більш адекватне відображення в системі засобів екологічного мислення, що знаменує собою істотний перелом в розвитку наукового пізнання в цілому, у формуванні екологічного світогляду особливо. Розгортанню цього процесу сприяє насамперед зростання ролі морально-етичних і гуманістичних чинників в комплексі філософських основ сучасної науки” [21, 191].

Для осягнення сучасної екологічної ситуації і передбачення перспектив, тенденцій її майбутнього розвитку, а тим більше для управління цим розвитком необхідною стає вища форма інтеграції наукового знання – інтеграція природознавства і суспільствознавства. Взаємопроникнення цих двох основних підрозділів науки особливо бурхливо розвивається в наш час, „зумовлюючи якісно новий, порівняно з попередніми, етап розвитку екології. З однієї сторони, фундаментальні галузі природознавства мають ухил до „гуманізації”, „соціалізації”, а з іншої – помітно зростає в розробці світоглядних концепцій і в формуванні наукової картини світу роль природничих наук” [20, 42].

У цьому зв'язку неухильно росте коло філософських досліджень проблем взаємовідносин людини і природи. В той же час інтеграційні процеси, що охопили сучасне наукове пізнання, за дослідженням Ю.М. Єфімова, значно підвищили роль тих наукових дисциплін, які виявилися в стані виконати зв'язуючу, консолідуючу функцію в науковому пошуку (екологія, географія). Не випадково виникнення нового способу теоретичного осмислення тих зрушень, які відбулися в останній час у взаємовідносинах суспільства і природного середовища, отримало назву „екологічний світогляд”.

Дослідження процесів взаємовідносин суспільства і природного середовища є однією з найбільш актуальних задач сучасності в умовах розвитку НТП на сучасній його стадії. Різка зміна масштабів і засобів антропогенного впливу на середовище проживання людини, глобальний характер людського впливу на біосферу особливо гостро поставили задачу пошуку, вибору і строгої наукової оцінки оптимальних шляхів НТП, регламентації і прогнозування позитивних і негативних його наслідків для природного середовища і організму людини.

Основним законом взаємодії суспільства і природи на сьогодні, за висловом Е.В. Гірусова, має стати закон „оптимальної відповідності стану природного середовища і характеру розвитку суспільства”. Враховуючи реальність складної екологічної ситуації, даний закон передбачає оптимізацію взаємостосунків суспільства і природи, вироблення раціональних форм природокористування, всебічне врахування екологічних чинників в господарській діяльності суспільства, захист, охорону і покращення навколишнього середовища в інтересах нинішнього і майбутніх поколінь. Ефективність, безпосередня практична віддача у вирішенні вказаних задач, науково-теоретичне прогнозування їх в значній мірі визначаються усвідомленістю і науковим розумінням взаємодії суспільства і природи як істотної основи людського буття, його діалектичної єдності і протиріччя, врахування попереднього досвіду на основі знань історичних етапів становлення, розвитку системи „суспільство – природа”. І не випадково, серед ключових проблем соціально-екологічних досліджень П.М. Федосєєв виділяє саме подальшу розробку концепції взаємодії суспільства і природи, вияв в історичному плані генезису сучасної екологічної ситуації [22, 10].

Проблема екологічного майбутнього людства поставлена на повістку дня сучасного наукового пізнання, від її вирішення залежать основні шляхи і напрями його розвитку. Ще зовсім недавно філософсько-методологічні питання взаємовідносин природи і суспільства зводились в основному до виявлення особливостей освоєння і перетворення природи людською діяльністю. Сьогодні народжуються прийоми і засоби дослідження, які враховують складний, системний характер взаємодії людства і середовища його проживання, розроблюються науково обґрунтовані критерії оптимізації біосфери, управління природним середовищем, екологічного прогнозування і природоперетворюючого моделювання, досліджуються еколого-біологічні, інформаційні, біодемографічні та інші аспекти цієї взаємодії.

На 57-й сесії Генеральної Асамблеї ООН (грудень 2002) було проголошено Десятиріччя освіти для сталого розвитку ООН, починаючи з 2005 р. Задача боротьби з екологічною катастрофою починається із повернення нашого світогляду до природного порядку життя. І на цьому світосприйнятті постає по-новому ідея стійкого розвитку як єдино можливої альтернативи небезпеці глобальної катастрофи.

За останнє десятиліття розуміння важливості екологічної проблематики піднялося на вищий щабель. Про це свідчить той факт, що на часі постало питання не тільки охорони навколишнього природного середовища, а і його безпосереднього захисту. Природозахисна діяльність посіла важливе місце у політиці багатьох держав, стала сферою міжнародних відносин.

Стратегія захисту навколишнього середовища – необхідна умова стабільного розвитку, його перспективного планування, існування та функціонування. Поряд із концептуальним підходом стратегії складають фундаментальні засади сучасного та майбутнього розвитку людини. Стратегія з питань охорони та захисту навколишнього середовища тісно пов'язана зі Стратегією всебічного розвитку суспільства, яка розробляється Організацією Об'єднаних Націй протягом останніх чотирьох десятиліть. Вони відображають нагальну необхідність розробки планів розвитку суспільства та цивілізації на перспективу з тим, щоб вже зараз спрямувати їх на шлях обачного використання природних ресурсів не тільки для сучасного, а і наступного покоління, створення сприятливих умов для існування людини та здійснення її основних прав, включаючи право на життя.

Проте деградація природного середовища наприкінці ХХ ст. набула таких масштабів, що зусиль, спрямованих на ліквідацію наслідків негативної діяльності людини виявилось недостатньо, тому питання зміни докорінного підходу до проблеми освоєння та використання навколишнього середовища набуло актуальності. Особливе значення має діяльність, спрямована на запобігання негативного впливу діяльності людини щодо природи на протипагу ліквідації її наслідків. Однак таке прогнозування, або моніторинг розвитку навколишнього природного середовища, зустрічає на своєму шляху багато труднощів, пов'язаних з тим, що, по-перше, не всі наслідки діяльності людини можуть бути передбаченими, а по-друге, часові горизонти виявлення цих наслідків досить часто суттєво коливаються. Наприклад, ситуація, яка склалася в результаті аварії на ЧАЕС, (прогнозовані наслідки через 8-10 років сталися набагато раніше – через 3-5 років: мається на увазі негативний вплив радіаційного випромінювання на організм людини, рослин і тварин). Отже, моніторинг навколишнього природного середовища, хоча і має позитивне значення в господарській та науковій діяльності, проте його методи ще не є досконалими, тому покладатися тільки на них неможливо.

Щоб запобігти у майбутньому невиконання рішень урядових документів, вчені України висунули ідею розроблення та затвердження світовим співтовариством якісно нового документа – Екологічної Конституції Землі. За їх задумом, це мав би бути загальний для людства Закон збереження життя, „який, не загрожуючи суверенітету жодної країни, її геополітичному устрою, національним інтересам, водночас забезпечував би кожній державі і світовому співтовариству в цілому екологічну безпеку, а окремій людині нормальні для її життя природні умови, як нині, так і у майбутньому...” [23, 12].

Вирішення даних проблем зробить людське суспільство більш гуманним. В той же час ми відчуваємо, що основні проблеми досить складні, і вони залишаться невирішеними протягом тривалого часу. Причинами цього є: по-перше, що нинішній

стан людства і більшість труднощів створені людиною. Ці труднощі можуть бути подолані людиною, оскільки ними і створені. По-друге, людина має технічні знання і матеріальні засоби, які дозволяють їй вирішувати ці проблеми. Вони не можуть бути вирішені не тому, що технічні засоби заважають цьому, а в основному із-за характеру діяльності самої людини, застарілого і обмеженого способу її мислення. Тому людина є ключовим моментом, і тому проблема ліквідації нинішньої кризи і створення майбутнього повністю залежить від самої людини. Вона має насамперед повністю усвідомити всі виклики і небезпеки, і визначити, яким чином слід вирішувати всі проблеми. Важливе і перетворення самої людини, поновлення її цінностей і поведінки.

По-третє, обґрунтування екологічних заходів іноді ведеться з „нелюдських” позицій: з точки зору природи або точки зору деякого стороннього спостерігача. Коли відношення „людина – природа” інтерпретується як відношення принципово різних сутностей, позалюдської реальності виникає псевдопроблема: ми маємо охороняти природу від людини або людину від „перетвореної” ним природи чи протилежна орієнтація „покорення природи”.

Велике значення для подолання подібних крайнощів в уявленнях про співвідношення сучасної людини і її природного оточення має поглиблення і вдосконалення світоглядних аспектів цієї проблеми. В сучасних екологічних дослідженнях саме і отримує конкретизацію і максимально використовується теза про загальний зв'язок і взаємозв'язок всіх явищ і процесів матеріального світу, часто виражене як „єдність всього у всьому”. Саме тут спостерігається необхідність осягнення всієї складності досліджуваних об'єктів із усім багатством їх зв'язків і недостатність відомостей такої складності до окремих її фрагментів. Особливо це необхідно для адекватних уявлень про ті складні зміни, які відбуваються в навколишньому природному світі під впливом чинників антропогенного походження. Біологічна продуктивність біосфери, характер виробничої діяльності, особливості технологічних рішень, проблеми демографії і харчування, енергетики – все це пов'язане між собою. Формування біосферних процесів відбувається не тільки під впливом законів природи, але і закономірностей людського суспільства. Саме соціальні чинники в останній час починають визначати стан всіх компонентів біосфери, а екологічні дослідження в подальшому нерозривно пов'язані із соціальними чинниками і всією сукупністю умов існування людини набувають все більшого світоглядного звучання.

Література

1. Фролов И.Т. Прогресс науки и будущее человека (Опыт постановки проблемы; дискуссии; обобщения). – М.: Политиздат, 1975.-223 с.
2. Тарасун П.К. Про взаємозв'язок фактора стихійності і непередбачених наслідків людської діяльності // Проблеми філософії. – 1975. – Вип.36. – С.103-110
3. Энгельс Ф. Диалектика природы // Маркс К., Энгельс Ф. Соч.- 2-е изд. – Т.20. – С.343-654
4. Джон Д'юї. Досвід і освіта / Перекл. з англ. Марії Василечко.- Львів:Кальварія, 2003.- 84 с.
5. Федоров Е.К. Экологический кризис и социальный прогресс.- Л.:Гидрометеиздат, 1977.-176 с.
6. Гершунский Б.С. Прогностические методы в педагогике.-К.:Вища школа, Изд-во при Киевском госуд.ун-те, 1974.-208 с.
7. Філософія: світ людини. Курс лекцій: Навч. посібник / В.Г. Табачковський, О.М. Булатов, Н.В. Хамітов та ін. К.: Либідь, 2004.– 432 с.

8. Самарський О. Концепція ноосфери: ілюзії та реалії // Ойкумена, 1993. – №1. – С. 49-63
9. Семенюк Е.П., Мельник В.П. Філософія сучасної науки і техніки. – Львів: Світ, 2006. – 152 с.
10. Монин А.С., Шишков Ю.А. Глобальные экологические проблемы.- М.: Знание, 1991. – 48с.
11. Григорьян Б.Т. Философия о сущности человека. – М.: Политиздат, 1973. – 319 с.
12. Вандишев В.М. Філософія. Екскурс в історію вчень і понять. Конспект лекцій. – Суми: Вид. – виробниче підприємство „Мрія-1”, ЛТД, 1996. – 316 с.
13. Моисеев Н.Н. Экология человечества глазами математика: (Человек природа и будущее цивилизации). – М.: Молодая гвардия, 1988. – 254 с.
14. Лаптев Н.Д. Экология, политика, идеология / Экология и культура.- М.: Знание, 1976. – С. 8-29
15. Ксин Ру Некоторые размышления о настоящем и будущем человечества: В кн.Диалог в Брайтоне. Человек в настоящем и будущем (по материалам выступлений зарубежных философов на XIII Всемирном философском конгрессе, август 1988 г. Из цикла „Зарубежная философия в прошлом и настоящем”). – М.: Знание,1989. – С. 31-42
16. Фесенкова Л.В. Некоторые методологические вопросы экологического образования /Наука и образование на пороге III тысячелетия = The Science and Education on the Threshold of the 3rd Millennium: Тезисы докладов Международного конгресса (г.Минск, 3-6 октября 2000г.) В 2-х книгах. Кн..2., Мн., 2000.- С.108-109
17. Білорус О.Г., Лук'яненко Д.Г. та ін. Глобальні трансформації і стратегії розвитку:Монографія.-К., 1998. – 416 с.
18. Головкин А.Н. Как и почему возникла Красная книга // Биология в школе.-1989. – №4. – С.16-18
19. Ізотова І. Зі „Світоглядом” у XXI-ше століття //Світогляд. – 2007. – №1(3). С.79
20. Социально-философские проблемы экологии / И.В. Огородник, Н.Н. Киселев, В.С. Крисаченко, И.П. Стогний: Под ред. И.В. Огородника. – К.: Вища шк., 1989. – 271 с.
21. Ефимов Ю.Н. Философские проблемы теории антропосоциогенеза: Монография.-Л.: Наука, 1981. – 192 с.
22. Федосеев П.Н. Человек и природа в условиях научно-технической революции // Социальные аспекты экологических проблем. – М., 1982. – С.7-23.
23. Василенко В., Туниця Ю. Не хлібом єдиним. Про глобальну екологічну ініціативу та права людини // Урядовий кур'єр. – 1999. – 24 квітня